

0221

ÉRTEKEZÉSEK
A FILOZÓFIA ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL

A M. T. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZT I
DR. LUKINICH IMRE
OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET — 3. SZÁM.

SCHOPENHAUER
JOGFILOZÓFIAJA.

IRTA

IRK ALBERT

LÉVELEZŐ TAG.

*Feloivastatott a II. osztály 1938. október 17-én
tartott ülésén.*

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1939.

Értekezések
a filozófiai és társadalmi tudományok köréből.

I. kötet. (1911—1916). 1—9. szám.

1. Pauler Akos: A logikai alapelvek elméletéhez. — 2. Medveczky Frigyes: A római stoicismus társadalmi elméletei. — 3. Kmoskó Mihály: Az emberiség első írott szabadságlevele. — 4. Balogh Artúr: Konstant Benjámín és az alkotmányos állam tana. — 5. Pauler Akos: A fogalom problémája a tiszta logikában. — 6. Földes Béla: A nemzetközi kereskedelem elméletéhez. — 7. Csekey István: A magyar practica sanctio frott eredetijéről. — 8. Fellner Frigyes: Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. — 9. Angyal Pál: A visszaható erő az anyagi büntetőjogban.

II. kötet (1917—1927). 1—10. szám.

1. Buday László: Népünk halandósági viszonyai. — 2. Magyar Géza: A nemzetközi bíraskodás a magyar jogban. — 3. Földes Béla: Ricardo, különös tekintettel a háborús közgazdaság kérdéseire. — 4. Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. — 5. Székely István: Az apokaliptika a világirodalomban. — 6. Varga Béla: A logikai érték problémája és kialakulásának története. — 7. Buday László: A statisztika munkaköre. — 8. Dékány István: Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban. — 9. Saile Tivadar: Körösy József hatása a statisztika fejlődésére. — 10. Pauler Akos: Anaxagoras Istenbizonyítéka.

III. kötet (1927—1931). 1—12. szám.

1. Finkey Ferenc: A politikai cselekmények és a büntető-törvénykönyv. — 2. Illés József: Hajnik Imre és a magyar jogtörténet. — Navratil Akos: Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban. — 4. Varga Béla: A subsistentia fajtái. — 5. Bartók György: A „rendszer” filozófiai vizsgálata. — 6. Vinkler János: Az igazság a polgári perben. — 7. Tomesányi Móric: Rendészet — közigazgatás — bírói jogvédelem. — 8. Br. Brandenstein Béla: A cselekvés elméletéről. — 9. Bartók György: Az „eszme” filozófiai vizsgálata. — 10. Kenéz Béla: Európa földbirtokpolitikája a háború előtt és után. — 11. Finkey Ferenc: A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt. — 12. Angyal Pál: A közigazgatás-ellenesség büntetőjogi értékelése.

SCHOPENHAUER
JOGFILOZÓFIÁJA

IRTA

IRK ALBERT

LEVELEZŐ TAG.

*Felolvasatott a II. osztály 1938. október 17-én
tartott ülésén.*

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1939.

SCHOPENHAUER JOGFILOZÓFIÁJA

Írta: IRK ALBERT.

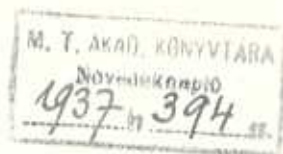
Schopenhauer születésének 150. évfordulója alkalmával az ünnepelt filozófus szellemi hagyatékának olyan rejtett kincseit szeretnők feltárni, amelyek kevésbé ismertek s elsősorban is a jogtudományt érdeklik.

A szaktudományok, sajnos, még mindig nem fordítanak elegendő figyelmet az egyes nagy filozófiai rendszerekben elrejtett tudományos anyagok kiaknázására. Eleddig e téren csak elvétve találkozunk ilyen fajta kísérletezésekkel. Pedig azon belső összefüggés következtében, mely az egyes szellemtudományokat a különböző filozófiai áramlatokkal összefűzi, a szellemtörténeti hatások megvilágítása, s így tudatossá tétele mellett ez az egyes tudomány-
szakok gyarapodását is jelenti. Egy nagy szellem szípor-
kázó fénye igen sokszor világít bele a szaktudós előtt sötétben maradó rejtekekbe.

Kant első igazi tanítványa Schopenhauer. S mégis Schopenhauer politikai és jogtani elveinek kritikai tanulmányozását a jogirodalom eleddig érthetetlenül elhanyagolta. Pedig az új-kanti és új-hegeli filozófiai irány küzdelmében nem érdektelen meghallgatni Schopenhauert sem, mint korának egyik legeredetibb szellemét.

Schopenhauer a *Zur Rechtslehre und Politik* című tanulmányát a következő sorokkal nyitja meg: „A németek egyik sajtóságos fogvatkozása, hogy ami az orruk előtt van, a felhőkben keresik. Ennek kiváló bizonyítékát szolgáltatja a filozófia professorainak a természetjogra vonatkozó tárgyalási módja. Hogy az egyszerű életviszonyokat, mint a jog és jogtalanság, birtok, állam, büntetőjog stb. fogalmait megmagyarázzák, a legszertelenebb, leg-
elvontabb, következképpen a legtávolabbi és legüresebb fogalmakhoz fordulnak, mikből a mindenkor professzor bogara szerint majd ilyen, majd olyan bábeltorony épül a felhőkbe. Ennek következtében azután a legtisztább, leg-
egyszerűbb, s közvetlenül hozzáférhető életviszonyok érthetetlenek lesznek azon ifjúság nagy hátrányára, mely ilyen iskolába jár, míg maguk a dolgok felette egyszerűek és megérthetők, miről fejtegetéseimből mindenki meggyőződhetik.”¹

¹ Zur Rechtslehre und Politik. 121. § (V—VI.), 209. l. — Schopenhauer idézésénél: Arthur Schopenhauers sämtliche Werke, in sechs

Hogy ez tényleg így van-e, vagyis, hogy a Schopenhauer fellépése idején uralkodó hegeli filozófia hatása alatt álló jogtan az ő saját rendszerében tisztább kifejtéshez jutott-e, az alábbi sorok lesznek hivatva választ adni.

De ehhez korántsem elégséges a Zur Rechtslehre át tanulmányozása. Schopenhauernek ugyanis különös írói sajátossága, hogy egy és ugyanazon kérdésre vonatkozó felfogását csak a legkülönbözőbb helyeken szétszórt fejtegetéseiből állíthatjuk össze, amit a maga részéről a következőképpen indokol: „... tekintettel kell lenni arra, hogy összes írásaim nem egyszerre, hanem fokozatosan, egy hosszú élet folyamán és hosszú időközökben készültek el, miért is nem lehet várni, hogy mindaz, amit egy tárgyról mondtam, egy helyen legyen is összefoglalva.” Így tehát célunkat Schopenhauer egész rendszerének tüzetes áttanulmányozásával érhetjük el. Az ilyen vállalkozás talán kissé fárasztó, de az érdeklődő a nyert tudományos értékek mellett bőven nyer kárpótlást azon szellemi folyamat végigkísérésében, melyen keresztül közvetlenül léphetünk érintkezésbe egy nagy gondolkodó szellemi működésének mindennél érdekesebb műhelyével. Igyekezni fogunk mindennél hűségesen követni filozófusunk gondolatmenetét és lehetőleg összefüggésükben visszaadni az egyes kérdésekben vallott felfogását. Kritikai megjegyzéseinket éppen azért inkább majd csak e kérdések tárgyalása után tesszük meg.

Schopenhauernek a jogtudományt érdeklő fejtegetéseit két nagy csoportba oszthatjuk. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek politikai vonatkozásúak, a másikba a büntetőjog-filozófiai fejtegetéseit csoportosítottuk.

Schopenhauer az állam lényegére, feladatára, a helyes kormányzásra vonatkozó fejtegetéseivel, egyszóval ahhoz, amit ma a politika tudománya foglal magában, általános jogtani megalapozást nyújt. Lássuk tehát először annak alkotó elemeit.

I. Schopenhauer politikája.

1. Schopenhauer és Kant tiszta jogtana.

Schopenhauer jogfilozófiáját közeli rokonságba szokták hozni Kantéval, ennek ellenére eltér tőle az általános

Bänden. Genaue Text-Ausgabe Berlin, Globus Verlag-ra történik hivatkozás. A zárójelben levő római számok ezen kiadás illető kötetét, az arabs számok pedig a lapszámokat jelzik.

vagy „tisztá” jogtan tételeinek a megállapításában. Így tudvalevőleg Kant a jogtant az etikától különvált alakjában igyekszik felépíteni, Schopenhauer viszont azt az etika egyik részének tekinti. „A törvényhozás, írja Schopenhauer, a tiszta jogtant vagy a jog és jogtalanság határaitól szóló tant az etikától kölesönzi — a pozitív törvényhozás tehát visszajáról alkalmazott tiszta morális jogtan.”²

E szerint tehát tiszta jogtan és etikai jog szinonim kifejezések; a pozitív joggal olyan viszonyban állanak, mint amilyenben a tiszta matematika annak alkalmazott részével. Ezért az állam igazolt esakis úgy lehet, ha a törvényhozó előtt a tiszta jogtan elvei irányadók. „Csak ekkor lehet a létesült jog igazán pozitív és az állam jogi közület, állam a szó igazi értelmében, erkölcsileg megengedhető, nem erkölestelen intézmény.”³

A tiszta jogtannak tisztázandó alapelvel pedig a következők:

1. A jog és jogtalanság belső, tulajdonképeni jelentésének és eredetének magyarázata, alkalmazása és helye az erkölestanban. 2. A tulajdonjog levezetése. 3. A szerződések erkölcsi érvényességének, mint az államszerződés erkölcsi alapjának a levezetése. 4. Az állam keletkezésének és céljának, továbbá ezen cél és az erkölcs közti viszonyoknak a magyarázata. 5. A büntetőjog levezetése.⁴

2. A jog és jogtalanság fogalma.

Politikájának megalapozása végett Schopenhauer a jog és a jogtalanság fogalmának tisztázásából indul ki. Szerinte a jogtalanság mindig valakinek megsértésében nyilvánul meg. Ezért a jogtalanság fogalma *pozitív*, a jog fogalmát megelőzi. Ez utóbbi ellenben *negatív*. Pusztán azokat a eselekvéseket jelzi, amelyeket elkövethetünk a nélkül, hogy másokat megsértenénk, tehát jogtalanságot elkövetünk.⁵

A jog és jogtalanság fogalma azonban független a pozitív törvényhozástól. Mindkettőnek alapelve csak annyiban empirikus eredetű, amennyiben a sértés fogalma az ok, amelyért keletkeztek, de önmagukban a tiszta értelem nyugszanak:

² Die Welt als Wille und Vorstellung. IV. 62. §. 344. l.

³ Ibidem, 344. l.

⁴ Ibidem, 345. l.

⁵ Preisschrift über die Grundlage der Moral. 17. §. 330. l.

a *causa causae est causa effectus* elvnek megfelelően, amely elv itt azt jelenti, hogy annak, amit el kell követnem valaminő sértés elhárítása végett, maga a sértő az oka, vagyis ellenállhatok támadásaival szemben, a nélkül, hogy neki jogtalanságot okoznék. Schopenhauer ezt a mai műnyelven jogos önvédelemnek nevezett jogelvet: „moralisches Reperkussionsgesetz”-nek nevezi. „Tehát a sértés empirikus fogalmának azon szabállyal való kapcsolatából, melyet a tiszta értelem szolgáltat, keletkeznek a jog és jogtalanság alapfogalmai, melyeket mindenki a priori bír és a tapasztalat hatására azonnal alkalmaz.”

Mint hogy a jog fogalma negatív, ezért az emberi jogok könnyen meghatározhatók. Vagyis: „Mindenkinek joga van mindazt megtenni, amivel más meg nem sért.”⁶ Így a jog szerepe az erkölestanéhoz viszonyítva fordított. A jogtan feladata: megállapítani azokat a cselekvéseket, melyeket nem szabad senkinek elkövetni, ha csak nem akar azokkal másokat megsérteni, vagyis jogtalanságot elkövetni. Az erkölcs tehát a szabályozás aktív oldalára tekint, a jog a passzív oldalára. Az állam e jogtalan cselekvésekkel szemben a törvények bástyáját emeli és így keletkezik a pozitív jog, amelynek szándéka, hogy senki jogtalanságot *ne szenvedjen*, a morális jogtannak pedig, hogy senki jogtalanságot *el ne kövessen*.⁶

Lélektanilag a jogtalanság tulajdonképpen a magunk akaratának oly fokú igenlése, hogy ez más akarat tagadásához vezet. De csakis ilyenkor, mert mihelyt valamely cselekvés nem hatol be az idegen akarat kijelentésébe tagadólag, az nem jogtalan. Tehát a segítség megtagadása, pl. ha másnak éhenhalását nyugodtan szemléljük, amikor bőségre vagyunk, tényleg kegyetlen és ördögi, de nem jogtalan.

Schopenhauernek a jogtalanságról előbb vázolt felfogására vonatkozóan a következő megjegyzésre szorítkozunk. Nem tekintve állásfoglalása tudományos megalapozásának hiányát és éppen e miatt a jog merő negatív jellegű értékelésének tarthatatlanságát, felfogása mégis érdekes, különösen, ha a későbbi elfajult jogpozitívizmus szemzögéből vizsgáljuk. Schopenhauer ugyanis élesen száll szembe a jogtalanságnak ama formális meghatározásával, amely annak lényegét a normaellenességben látta ki-

⁶ Ibidem, 331. l.

⁷ Ibidem, 330. l.

⁸ Die Welt als Wille, IV. 336. l.

merítve. És ma már a klasszikus büntetőjog egyoldalú pozitívizmusának lealkonyultával a jogellenesség fogalmának tiszta normatív struktúrája is leépítés előtt áll és mindinkább ama dualista felfogás válik uralkodóvá, amely szerint az emberi cselekvések jogtalan jellege egy, a jog normatív mérőeszközén kívül fekvő, más értékelő szemponttól függő értékelés eredménye. Vagyis meghatározásba öntve, a jogellenesség a jogi normák által védelmezett értékelt érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése.⁹ Schopenhauer e felfogást sokban megközelítette.

3. Az állam fogalma.

Schopenhauer — amint már említettük — a jog és jogtalanság fogalmán keresztül jut el az *állam* fogalmához. Szerinte a jogtalanság erkölestani fogalma jogtani alakot akkor ölt magára, ha kapcsolatba hozzuk a jogtalanság elkövetőivel, alanyaival.

A jogtalanság elkövetése az egyesnek önzéséből ered, de a jogtalanságnak újabb jogtalansággal való megtorlása újabb meg újabb fájdalmak létesítője volna. Ezért kell az emberi egoizmust rendszeresen szabályozni, megkötni, béklyóba verni. Ezen feladat megoldására van hivatva az állam. „Az ember ugyanis — írja Schopenhauer — alapjában vad, kegyetlen állat, kit megfékezett és szelídített állapotában ismerünk, amit civilizációnak hívunk; ezért rémülünk meg, ha alkalmilag természete kitör.”¹⁰ És e téren a pesszimista filozófusnak az ember alaptermészetéről vallott felfogása annyira sötét, hogy az embert „l'animal méchant par excellence”-nak nevezi, mert: „az ember az egyetlen állat, mely másnak fájdalmat okoz csupán a fájdalomért, míg a többiek vagy éhségük kielégítéséért, vagy a harc haragjában okozzák azt.”¹¹

Az emberben lakozó e határtalan önzés megfékezésére van hivatva éppen az állam, úgyhogy az emberi nem önzése nélkül nem volna szükség egyáltalán arra.¹² Az állam ezért nem más, mint „kényszer-intézet” (Zwanganstalt), vagy „védőintézet” (Schutzanstalt), melynek egyetlen célja, hogy az egyeseket egymástól és az összeséget a külső ellenségtől megóvja.¹³ Vagy amint azt pályakoszo-

⁹ L. Irk: A büntetőjog racionális és irracionális elemei, 21. l.

¹⁰ Zur Ethik, 115. §. (V—VI.) 185. l.

¹¹ Ibidem, 187. l.

¹² Zur Rechtslehre, 124. §. 210. l.

¹³ Grundlage der Moral, 17. §. 330. l.

rúzott munkájában tüzetesebben kifejti: „Az állam, ez a magát megértő okos és az összeség egybefoglalt egoizmusának mesterműve, a jogok védelmére hatalmat adott kinek-kinek a kezébe, mely az egyesek hatalmát külön-külön felülmúlja s arra kényszeríti, hogy mindenkinek a joga megbecsültségek. Így az összesek határtalan egoizmusa, sokak gonoszsága, az egyesek kegyetlensége nem léphet elő: a kényszer mindenkít megfékezett.”¹⁴ Az állam tehát, Schopenhauer szerint, céltudatos emberi alakulat. Az emberi értelem felismerte, hogy azon cél eléréséhez, hogy mindannyiunktól a jogtalanság elszűnéséből eredő fájdalom elháríttassék, a legjobb és egyedüli eszköz, ha mindenki a jogtalansággal elérendő élvezetről lemond. Így létesítette az önzés egyoldalú álláspontjának felgyávásával lassanként tökéletesített eszközét, a törvényt.¹⁵

4. Az állam feladatai.

Az államnak imént körülhatárolt lényegéből erednek az állam feladatai. Minthogy az állam semmi más, mint „Schutzanstalt”, az állam célja esakis e feladatkör betöltésében merülhet ki.

Ez a feladatkör pedig a következőkre terjed ki: *Védelem kifelé*, amire szükség lehet élettelen természeti erővel, vadállatokkal, vagy más néptörzsekkel, emberekkel szemben. Ez utóbbi a leggyakoribb eset és a legfontosabb, mert az ember leggonoszabb ellensége maga az ember: homo homini lupus. A védelem kifelé, ezt a nemzetközi jog szabályozza. Mai alapjában semmi más, mint természetjog, mert a népek közötti közeledés bizonyos fokú moralitásából áll, aminek fenntartása az emberiség becsületügye. *Védelem befelé*: az állam második feladata. Ez az állampolgárok védelmét tartalmazza egymással szemben a *magánjog* biztosításával. Ebből folyik a harmadik feladat: védelem a védelmezővel szemben, vagyis a *közjog* megállapítása. Ez legtökéletesebben a védőhatalom hármas egységének, a törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalomnak elkülönítésével érhető el. A királyság nagy értékét, illetve alap gondolatát ezért éppen abban látja, hogy annyi hatalom, gazdagság, biztonság és teljes sérthetetlenség egyesül benne, hogy nem marad a maga számára semmi kívánni, reményleni vagy félni valója. Ezáltal benne min-

¹⁴ Ibidem, 330. l.

¹⁵ Ibidem, 13. §. 311. l.

den önzés megsemmisül és képes lesz úgy, mintha csak nem is volna ember, igazságot szolgáltatni és mindig a közjót szem előtt tartani. Ebben különbözik előnyösen a köztársaságtól. Ezért szükséges, hogy a királyság öröklés és nem választás útján töltsék be, hogy így egyfelől senki se tekinthesse magát a királlyal egyenlőnek, másfelől azért, mert a király csak úgy gondoskodhatik utódairól, ha az állam jólétét összekapcsolja családjá jólétével.¹⁶

A *népszuverénitás* mindig csak kiskorú szuverénitás lehet. A nép önmagának kormányzására képtelen, ezért jogait esakis gyámi ellenőrzéssel gyakorolhatja, hogy magát végtelen veszélynek ki ne tegye.¹⁷

Ezért a monarchia sokkal tökéletesebb államforma, mint a köztársaság. A köztársasági államformában az államfő, minthogy sorsa választástól függ, egyesek befolyásolásának inkább ki van téve, mint a minden néprétegtől független, örökösödés útján trónra jutó monarchia. De különben is a monarchia az ember természetében rejlő államforma, majdnem úgy, mint a méheknél és hangyáknál, vándordaruknál, elefántoknál és más állatoknál, ahol egyet látunk a csoport élén. „Sőt az állati organizmus is monarchikus szerkezetű: az agy az egyedüli irányító és kormányzó, a hegemonikon.”¹⁸ A köztársaságok ezért természetellenesek, mesterségesen esináltak s reflexiókból kinöttek, miért is a történelem folyamán is csak ritkán fordultak elő, mint amilyenek a klesiny görög respublikák, a római és karthágói voltak s amelyek fennállásukat annak köszönheték, hogy lakosságuk $\frac{1}{6}$, vagy talán $\frac{1}{3}$ része rabszolgából állott s az amerikai Egyesült Államokban is 1840-ben 16 millió lakos közül 3 millió rabszolga volt. Az ókori köztársaságok a monarchiák mellett mindig igen rövid életűek voltak. „Köztársaságokat általában könnyű létesíteni, de nehéz fenntartani, a monarchiákról ennek éppen az ellenkezője igaz.”¹⁹

Schopenhauer az ideális államformát, Platon köztársaságához hasonlóan, az igazi arisztokratáknak, vagyis a böleseknek és nemeseknek uralmában látja. Ezt nevezi ő a maga utópiájának és platonai respublikájának.

Az állam életműködése csak ebben a három munkakörben merülhet ki. Ha az állam ugyanis e három rendbeli

¹⁶ Zur Ethik. 583—584. l.

¹⁷ Zur Rechtslehre. 127. §. 216. l.

¹⁸ Ibidem, 128. §. 222. l.

¹⁹ Ibidem, 128. §. 223. l.

működési kör által határolt védelmi vonalon túlmenően más célt is meg akarna valósítani, akkor ez az igazi célt is könnyen veszélyeztetni. Ennek indokolását „*Az erköles alapja*” című munkájában adja a következőkben: „Némely német filozófus szívesen alakítaná át az államot erköles-nevelő és lelki gyámintézetté, e mögött azonban a jezsuita cél lappang: az egyes személyes szabadságának és egyéni fejlődésének megszüntetése, hogy így egy kínai állam- és vallásgepezet pusztá kerekévé válják. Ez azonban az az út, melyen az emberi nem egykoron az inkvizícióhoz, az autodafékhoz és vallásháborúkhoz jutott.”²⁰

Schopenhauer az államnak e prózai felfogását következetesen vallja s ahol az állam feladatainak meghatározásával foglalkozik, állandóan hangsúlyozza. Így főmunkájában ott, ahol a kantii jogtannak azt a tételét bírálja, hogy az állam egy erköles parancs kategórikus imperatívuszának megvalósítója, ismét élesen száll szembe mesterével. Szerinte az állam céljául az erköles javítást célul kitűzni lélektani félreértésen nyugszik. „Mintha bizony — írja — a benső érzületet, amín tudvalevőleg a moralitás és immoralitás kérdése eldől, az örök szabad akarat kívülről jövő módosítással és behatással meg tudná változtatni.” „Tehát az állam működése — vonja le következtetését — nem az önzés ellen, hanem az önzésnek káros következményei ellen irányul.”²¹

5. A helyes kormányzás vagy államművészet és egyéb problémák.

Mintán így megismerkedtünk Schopenhauernek az állam céljáról és feladatköréről vallott felfogásával, lássuk röviden, miként gondolkozik a helyes kormányzás lehetőségéről, vagyis miben áll, amint ő nevezi, az *államművészet* (Staatskunst) lényege?

„A jog önmagában tehetetlen, a hatalom a természeté. Most már ezt a hatalmat a jogba úgy átültetni, hogy az erő által a jog legyen az uralkodó, ez az államművészet problémája.” Ez igen súlyos probléma. A fizikai hatalom ugyanis eredetileg a tömegnél, az önzéssel telített tömegnél van. Ezt a hatalmat, ezt az erőt kell megkötni, illetőleg kiaknázni. Az államművészet feladata tehát itt abban adódik, hogy a fizikai hatalom az intelligencia, a szellemi

²⁰ Grundlage der Moral. 17. §. 330. l.

²¹ Die Welt als Wille und Vorstellung. IV. 62. §. 342—343. l.

megfontolás kezébe kerüljön, s így értékesíttessék. Az eredmény ilyenkor sem mindig a kívánt. Így, ha az ily módon vezető szerephez jutott intelligenciát nem irányítja tisztességes szándék és igazságosság, akkor a létesült állam; a csallók és megcsaltak állama lesz, amj lassanként forradalmakhoz vezet. De ha az intelligenciában megvan a kellő jószándék és igazságosság, akkor emberi mérték szerint tökéletes állam létesül. Épp ezért igen célszerű, hogy a szándék és igazságosság nemesak meglegyen, hanem kimutatható, illetve ellenőrizhető is legyen. Mindamelllett óvakodni kell attól, hogy ily módon többek részvételével az egész állam egységes szempontja központi erejéből veszítsen. Az államművészet már azzal megoldja feladatát, ha a közéletben lehetőleg kevés lesz a jogtalanság, mert annak teljes kirtása csak ideális célkitűzés lehet. Ezt a célt az alkotmány mesterséges formájával s a törvényhozás tökéletesítésével igyekezzenek elérni, de ez sohasem valósítható meg teljesen. Már azért sem, mert a már megállapított fogalmak sohasem merítik ki az összes eseteket és nem hatnak egyénileg. Ezért olyan veszélyes e téren minden kísérletezés, mert itt a legnehezebben kezelhető anyaggal, az emberi nemmel van dolgunk, amelynek kezelése majd olyan veszélyes, mint a robbanóanyagoké. E téren az államművészet szempontjából a *sajtószabadság* az, amj a gőzgépnél a biztosítószelap, mert ezen keresztül azonnal szavak útján levegőhöz jut s ha nincs túltelítve, el is intéződik. E szemszögből tehát a sajtó hivatása üdvös, mert ha az elégtelenség sokáig elnyomva marad: erjed, fő, míg végül felrobban. De másik oldaláról nézve a sajtószabadság: szabadság a méregárusításra, a szellem és a kedély megmérgezésére.²²

A *szerzői jog védelméről* is megemlékezik Schopenhauer. Ha a törvény — úgy mond — az anyagi javakat védelemben részesíti, akkor az elrablástól az író szellemi alkotását is meg kell védelmeznie. Ennek pedig egészen különösnek és sajtóságosnak kell lennie, minthogy ezen a téren kerül először szembe azzal a feladattal, hogy immateriális javakat is megvédelmezzon.²³

Az államművészet problémája lényegében a tömeg hatalmának értékesítésében merül ki, mert a jogra is áll, amj érvényes bizonyos kémiai anyagokra, hogy t. i. csakis keverve, más anyagok vegyületében mutathatók be, sohasem tisztán, különválasztottan. A jognak is, hogy a való

²² Zur Rechtslehre. 128. §. 218—219. l.

²³ Neue Paralipomena. Nachlass. Grisebach Ed. IV. 260. §.

életben gyökeret verhessen s uralomra juthasson, bizonyos erő- és kényszerpótlékra van szüksége, hogy így éterikus természete ellenére a reális és materiális világon megmaradhasson és el ne illanjon.²⁴

A *jogegyenlőség* kérdését is érinti végül, amikor ennek bizonyos megszorítását tartja szükségesnek a *zsidó valláshoz* és a *női nemhez* tartozókra nézve. Az előbbiekre nézve azért, mert szerinte téves az a felfogás, mintha a zsidóság pusztán vallást jelentene. Ellenkezőleg. Külön faj, mely mint ilyen, hazátlan bolyongásában *pro ara et focis* minden más fajnál szívósabban összetart. „Az igazságosság ezért azt követeli, hogy a többiekkel egyenlő polgárjogokat élvezzenek, de az államéletben való részesedésüket megadni képtelenség, minthogy idegen keleti nép és az is fog maradni, tehát mindig csak mint megtelepedett idegének szerepelhetnek.”²⁵

Schopenhauer ismert antifeminista álláspontjából kifolyóan a női nemre is bizonyos korlátozásokat tart szükségesnek. „A nők — írja — kevés kivétellel pazarlásra hajlamosak. Eppen ezért azon a véleményen vagyok, hogy a nők sohasem legyenek teljeskorúak, hanem állandóan a férfiak tényleges felügyelete alatt kellene állaniok, hogy ennek megfelelően a vagyon felett, melyet nem maguk szereztek, önhatalmilag sohasem rendelkezessenek. Azt pedig, hogy az anya gyermekei atyai örökségének kirendelt gyámja lehessen, éppen megboesáthatatlan és romboló ostobaságnak tartom.”²⁶ Ebből az okból a női örökösödési jogot is korlátozni kívánja olyformán, hogy a nők sohasem juthassanak a tulajdonhoz, csak az utána járó haszonélvezethez.²⁷

Schopenhauer szerint a női jellem egyik „alaphibája” az igazságosság hiánya. Ebből kifolyólag a bíróság előtt elkövetett hamis esküben gyakrabban bűnösök, mint a férfiak. Helyes-e a nőket ezért megeskettetni? — kérdezi.²⁸

Nem tartja helyesnek a nőnek a férfival a házasságban való jogegyenlőségét sem. Amikor a törvények a nőknek a házasságban a férfiakkal egyenlő jogokat biztosítottak: „együttal férfiertelmet is kellett volna nekik kötésőnöznök”. De minthogy ilyent nem adhattak, ennek

²⁴ Ibidem, 219. l.

²⁵ Zur Rechtslehre, (V—VI.) 229. l.

²⁶ Ibidem, 226. l.

²⁷ Über die Weiber, (V—VI.) 539. l.

²⁸ Ibidem, 533. l.

azután az a következménye, hogy igen nagy lett a férjhez nem ment nőknek a száma, mert „okos és elővigyázatos férfiak meggondolják, hogy vajjon hozzanak-e olyan nagy áldozatot, s belemenjenek-e ilyen egyenlőtlen szerződésbe!”²⁹

Schopenhauer politikájának kritikája.

Ha Schopenhauer politikai tanait helyesen akarjuk értékelni, akkor ez csak akként történhetik meg, ha politikai hitvallását egyrészt az igazi schopenhaueri filozófiai alapfelfogás, másrészt pedig kora uraikodó filozófiájának látszógéből vizsgáljuk.

Amint már láttuk, Schopenhauer a jog pozitív jellegének, az emberi közösség jogi természetének nélkülözhetetlen feltételül ezeknek erkölcsi mivoltát tekinti. „Ellenkező esetben — írja egy helyen — a pozitív törvényhozás nem egyéb, mint pozitív jogtalanság létesítője.” Filozófusunk itt kerül először éles ellentétbe mesterével, Kanttal, akinek jogfilozófiáját nem igazi nagy szellem, hanem „közönséges földi lény” munkájának tekinti.³⁰ Vagyis felfogása szerint Kant akkor, amikor a jogtant az etikától szétválasztja, a jogban tisztán apriori fogalmat lát és ezért a jog alól kihúzza a talajt. A jogi kötelesség kényszeríthetősége ugyanis csak kétféleképpen érthető: vagy fizikailag, amikor annak pozitív léte a kényszerből tétetik függővé, vagy etikailag, de akkor már az etika talaján állunk.

Schopenhauer e helyen is — amint ez már szokása — inkább csak ötletszerűen foglalkozik kérdésünkkel, a helyett, hogy felfogását alaposabban igazolná. Így a jog és erkölcs elhatárolásának alapvető kérdésében inkább csak álláspontját szögezi le, anélkül azonban, hogy indokait részletezően kifejtené. Hasonló fogyatkozást észlelünk az állam mibenlétének és ebből folyó célkitűzéseinek fejtegetésében. Igaz ugyan, hogy e téren köti az emberi jellemről vallott felfogása. Minthogy az emberi jellem velünk született és megváltoztathatatlan, az állam ebből eredően nem is lehet más, mint „védintézmény” (Schutzanstalt), vagy amint még drasztikusabban nevezi egy helyen: az emberi végnélküli önzéssel szemben szájkosár (Maulkorb).³¹ Az állam

²⁹ Ibidem, 537. l.

³⁰ Kritik der Kantischen Philosophie, 526. l.

³¹ Grundlage der Moral, 13. §. 311. l.

lényegéről valloitt eme prózai felfogás szerint az állam feladatköre nem tágulhat e szűk határon túl.

A schopenhaueri politika szerint az állam mint tudatos emberi alkotás jelentkezik, amelyre a tiszta jogtan, az erkölcsi jog, vagy a természetjog szabályai irányadók. Kérdéses, vajjon eme felfogása mennyiben egyeztethető össze filozófiájának alapelveivel? E filozófiának alapja ugyanis az a tétel, hogy nincs olyan létező, aminek lényege ne az akaratban rejlenék, vagyis amint egy helyen írja: „minthogy a világnak magánvalója, belső tartalma, lényege az akarat, az élet, a látható világ, a jelenség csupán az akarat tükré, ezért emez úgy kíséri az akaratot mint ahogy a testet az árnyéka”.²² Ez alól, vagyis hogy minden létező lényege az élethez való akarat, a „Wille zum Leben”, *nincs kivétel*. Érvényes tehát az államra is, vagyis az államban megtestesült akarat is „vak, feltartóztathatatlan kényszer”. A schopenhaueri filozófiának egy másik, kivétel nem tűró alaptétele, hogy: „a természet egész tartalma, összes jelenségeivel feltétlenül *szükségképi* és minden jelenség minden részének szükségképisége kimutatható, amennyiben az ok megtalálható, amelytől az mint következmény függ”. A jelenségek ezen szükségképiségének elve vonatkozik tehát az államra is.

És végül a harmadik fontos tétel, az akaratnak mindenben megnyilvánuló igenlése, amit a „Wille zum Leben” fejez ki, az államéletre is vonatkozik. Látjuk az egyén keletkezését és elmúlását — írja filozófusunk —, de ha az életet filozófikusan szemléljük, nyilvánvaló, hogy a halál sem az akaratot, minden jelenség lényegét, sem a megismerés ulanyát, minden jelenség szemlélőjét nem érinti. Az egyénnek keletkeznie és megszűnnie kell, de ami az élethez való akaratot illeti, ezt oly kevésbé érinti, mint amilyen kevésbé szenved az egész természet egyetlen egyén halála által. Mert nem ennek, hanem a fajnak a fennmaradása az, ami a természetet érdekli.²³

Ezek a schopenhaueri filozófia ama pillérei, amelyeken kellett volna kiépülnie Schopenhauer államelméletének. És ezzel szemben mit látunk? Merev individualisztikus felfogást. Az egyén államalkotó hatalmának himnuszát. Egy kezdetleges természetjogi felfogást, annak minden járú-

²² Die Welt als Wille und Vorstellung. IV. 54. §. 273. l.

²³ Ibidem, 273—274. l.

lékával: a természeti állapotot atomizált tömegeivel, társadalmi szerződéses hipotézisével stb.

Ha Schopenhauer politikáját filozófiai rendszeréből vezette volna le, akkor annak főtételei a következők lennének:

1. Az állam nem céltudatos, szerződésen nyugvó emberi alkotás, hanem egy természeti folyamatnak, a „vak, feltartóztathatatlan kényszer”-nek terméke.

2. Ez a vak és feltartóztathatatlan természeti erő lévén minden létező lényege, ez jut érvényre az államélet minden mozzanatában is.

3. Azok a célok, amelyeket az állam megvalósít, nem emberileg kitűzöttek, hanem vakon működő erők eredői, amelyeket az ember felismer, a nélkül, hogy azokat kormányozhatná.

E tételek Schopenhauer filozófiájának szükségképi logikus következményei. Mily perspektíva nyílik meg velük szemünk előtt az államfilozófia új, friss művelésére az akkori tespedés közepette! Schopenhauer politikája érdekes adaléka az emberi szellem megtéveszthetőségének, annak, hogy a gondolkozásunkon uralkodó divatos elméletek miként köthetnek gúzsba még olyan erős kritikus szellemet is, aminő Schopenhauer volt.

De Schopenhauer államfilozófiája még így is, felfedett belső ellentmondásai dacára, időtálló és nem egy vonatkozásban korát megelőző alkotás. Hiszen Schopenhauer, amint láttuk, szembeszegült a jog ama felfogásának, mely utóbb az egyoldalú jogpozitivizmusban odáig fajult, hogy a jogrendet elvont jogszabályok zárt rendszerének tekintette, a jogtudomány feladatát a pozitív jog exakt elemzésében kereste, a jogszabályok alkalmazásában pedig minden értékeléstől mentes normalogikai funkciót látott. Ezzel szemben Schopenhauer jogtani irracionalizmusával sokban megelőzte korát.

II. Schopenhauer büntetőjogfilozófiája.

Amint Schopenhauer általános vagy tiszta jogtanából láttuk, ennek egyik feladatául a büntetőjog levezetését tűzi ki célul.

Kiindulópontja, hogy „az államon kívül nincs büntetőjog”, ellentétben pl. a tulajdonjoggal, amely szerinte az államon kívül is létezhetik, pusztán természeti állapotban s ennek megfelelő természeti, azaz erkölcsi jelleggel felruházva. Ellenben minden jog a büntetésre esakis

pozitív törvényen nyugodhatik, amely a büntett elkövetése előtt állapítja meg a reá szóló büntetést. Ezt a pozitív törvényt olyannak kell tekinteni, hogy ezt az állam összes polgárai szentesítették és elismerték. Amint látható, Schopenhauer államszerződési alapon áll és ennek megfelelően a büntetőjogot úgy tekinti, mint az állam és polgárai között létesült szerződésnek egyik pontját. Vagyis — amint írja — a büntetőjog „közös szerződésen alapszik, amelynek teljesítésére minden körülmény között, vagyis a büntetés végrehajtására egyfelől és annak eltűrésére másfelől, az állam polgárai kötelezve vannak. Tehát a büntetés közvetlen célja, hogy egyes esetben a törvényt mint szerződést teljesítse”.²¹

Majd azt a kérdést vizsgálja, hogy a szerződés teljesedése milyen feladatot szolgál, vagyis pontosabban: a büntetésnek mi a célja? Schopenhauer a feltett kérdésre azzal válaszol, hogy a büntetésnek egyedül célja: a jogtalanság elkövetésétől való *elrettentés*. „Az emberek ugyanis — írja —, hogy a jogtalanság elszívódásától megmeneküljenek, államuk egyesültek, a jogtalanságokról lemondottak és az államfenntartás terheit magukra vállalták.” A büntetés ezért a jövőre irányul, s nem a múltra. A büntetést éppen ez különbözteti meg a bosszútól. Mert mi is a bosszú? „A jogtalanságnak fájdalomkózzal történő, minden jövőre irányuló *cél nélkül való* megtorlása, melynek nem lehet semmi más rendeltetése, mint az, hogy az idegen szenvedés szemlélete által, amelyet annak okozott, a magáé felett vigasztalódjék.” Ezért a rossznak rosszal való megtorlása sem erkölcsileg, sem másként, valamilyen észszerű ok által nem igazolható és a ius talionis principiumát, mint a büntetőjognak önálló, utolsó elvét felállítani értelemnélküli. Ezért Schopenhauer szerint Kantnak a büntetésről mint tiszta megtorlásról szóló elmélete teljesen alapránküli és visszás felfogás. Senkinek sines joga magát erkölcsi bírónak és megtorlóknak feltolni. Idézi a biblia szavait: enyém a bosszú — mondá az Úr — és én akarok megtorolni.

Ezzel szemben az embereknek ahhoz van joguk, hogy egymás biztonságáról gondoskodjanak. Ezt hivatott elérni bizonyos eseményeknek eltiltása, amely eseményeket éppen a „kriminális” szó jellemez. A büntetés célja tehát ellenmotívumok szembeállításával, vagyis az

²¹ Die Welt als Wille und Vorstellung. IV. 345. l.

elrettentéssel, a bűncselekmények elkövetésének lehető megelőzése.

Ez a kérdés azonban már az emberi eselekedetek keletkezésének, az emberi jellem és motívum viszonyának mélyebb lélektani problémájához nyúl vissza. Ezzel, mint Schopenhauer legkedveltebb téma-körével, alább kissé részletesebben szándékozunk foglalkozni.

A büntetőjog problematikájának beállítása után lássuk most filozófusunknak a büntetőjog azon főkérdéseire vonatkozó hitvallását, amelyek érdeklődésének előterébe kerültek.

Schopenhauernek legmélyebb és legszebb fejtegetésel közé tartoznak az életbölcesség aforizmái (Aphorismen zur Lebensweisheit) s ezek közül is azok, melyek a becsületre vonatkoznak. Meghatározása szerint a becsület objektíve mások véleménye a maguk értékéről, szubjektíve pedig a mi félelmünk ettől a véleménytől. Most már annak a sokféle viszonynak megfelelően, melyben az ember embertársához állhat, és tekintettel arra a bizalomra, jóvéleményre, melyet vele szemben táplálnak, a becsületnek különböző fajtái vannak. Ilyenek a *polgári*, a *hivatali* és a *szexuális* becsület.

Ezek közül legtágabb körű a *polgári becsület*, amely abban a feltételezésben áll, hogy minden egyesnek a jogát feltétlenül tiszteljük, s ezért előnyünkre sohasem fogunk igazságtalanul viselkedni, vagy törvényileg meg nem engedett eszközöket használni. Ez minden békés együttélésnek feltétele. De veszendőbe megy egyetlen, nyilvánvalóan ellene irányuló eselekedéssel. S minthogy a becsület végső fokon a jellemből, a megváltoztathatatlan jellemből ered, ezért az egyszer elveszített becsület többé vissza nem állítható. Természetes tehát, hogy törvény kell a becsületsértés megtorlására. A *hivatali becsület* az az általános vélemény, hogy aki bizonyos hivatali betölt, az ahhoz szükséges összes tulajdonságokkal rendelkezik és hivatali kötelességeit pontosan teljesíti. A *nemi becsület*, férfi vagy női becsület. A női becsület az az általános vélemény, hogy a leány férjhezmenés előtt érintetlen, az asszony pedig férje tulajdona. A férfi nemi becsületét a nő hívja életre, vagyis ha a nő megcsalja, akkor a férj kötelessége a nőn azt megtorolni, vagy legalább elválással megbüntetni.

Schopenhauer szerint a becsület fenti fajtái az összes népeknél, minden időben megtalálhatók. De van a becsületnek korunkban egy másik faja is, amelyet sem a görö-

gök, sem a rómaiak nem ismertek, s amelyről a kínaiak, hinduk és mohamedánok sem tudnak. Ez a *lovagias becsület*, a point d'honneur s mint ilyen a középkor terméke. A lovagias becsület nem azon alapszik, amit valaki mond, vagy tesz, hanem azon, amit más mond, vagy tesz. Nem belső meggyőződésen, hanem külső magatartáson. Az ilyen becsület bárkinek a nyelvegyén fekszik, mert lehet valaki még olyan nemes és kiváló egyén, ha valaki kifogásolja és elégtételt nem vesz, e miatt lovagias becsületét veszíti el. Ennek megtorlása, minthogy az állam követi a minima non curat praetor római jogi tételt, a *párbaj*. A párbaj-kódex ezért államot alapít az államban, az ököljogot juttatja uralomra, zsarnokosodik az állam polgárai felett azzal, hogy egy titkos törvényszéket nyitvatart, mely elé bárki a másikat igen könnyen megidézheti, hogy a felett életre-halálra ítéletet hozhasson. Így természetesen a legelvetemültebb a legnemesebben vehet bosszút és teheti el láb alól.

Ezeknek alapján vonja le filozófusunk azt a következtetést, hogy a párbajnak jogállamban nem lehet helye. „Mivel — írja — már napjainkban az igazságszolgáltatás és a rendőrség annyira vitték, hogy utóainkon nem kiált-hatja szemünkbe minden esírkefogó, hogy pénzt vagy életet, ezért az egészséges észnek is végre annyira kellene vinnie, hogy a békés forgalomban se kiálthassa szemünkbe minden fickó, hogy becsületet vagy életet.”²⁵

A párbajra vonatkozó fejtegetésével függ össze Schopenhauernek a *botbüntetésre* vonatkozó állásfoglalása. Amikor az ütés, verés lélektani hatásait vizsgálja, a botban a bűnözés elleni küzdelem egyik hatásos eszközt látja. Ezért nagyon helyteleníti, hogy a hivatalos körök ellene foglalnak állást, mert ezzel szerinte azt a téves babonát erősítik, mintha a botbüntetés dehonesztáló volna. Majd így érvel mellette: „a bot az összes büneselekményeknél, kivéve a legsúlyosabbakat, az ember leghamarabb kezégyébe eső, tehát természetes büntetése: akit nem győztek meg az érvek, meg fogja győzni a virgács s azt, aki vagyonában nem büntethető, mert nincs semmije, s azt, akit szabadságától nem lehet megfosztani, mert szolgálatára szükség van, botbüntetéssel mérsékeltlen büntetni éppoly igazságos, mint természetes. Az emberi méltóságról hangoztatott kijelentések üres szölamok, amelyek nem nyug-

²⁵ Ibidem, 352. l.

szának világos képzeteken, hanem káros, babonás hiten”.²⁶ Érdekes, hogy filozófusunk előbb érintett fejtegetéseinek, különösen az utóbbi időben, egyre erősebb visszhangja támadt. Így elég rámutatnunk, hogy a botbüntetést újabban Anglia rehabilitálta, amennyiben az 1908. évi Children Act-ot kiterjeszti felnőtt férfiakra rablás és javíthatatlan csavargás eseteiben. Az 1912-i törvényhozás pedig javíthatatlan leánykereskedőkre és bordélyosokra. Meghonosítja ugyan-csak 1905-ben Dánia is, de a vele szerzett kedvezőtlen tapasztalatok hatása alatt már 1911-ben eltörli. Sőt mi is kísérleteztünk vele az árdrágítás letörésére (1920: XV. t.-c.), illetve az erkölcsiség és személyiség hatályosabb büntetőjogi védelmére (1920: XXVI. t.-c.). A törvényes rendelkezések hatálya mindössze egy évre szólt. Annak leteltével pedig nem hosszabbították meg, mert a bot a gyakorlatban nálunk sem vált be.

Schopenhauer különben a botbüntetés mellett nem is igazi értelemben vett büntetőjogi érvekkel kardoskodik, hanem a botbüntetés nem-alkalmazásától a párbaj lélektani forrásának megerősödését félti. A párbaj kiirtását pedig annyira fontos célnak tekinti, hogy a botbüntetés káros visszahatására egyáltalán nincs figyelemmel. Igen érdekesen tárgyalja Schopenhauer az *öngyilkosság* büntetőjogi problémáját is *Über den Selbstmord* című, kisebb tanulmányal között megjelent értekezésében. Elesen száll szembe a korabeli büntetőtörvénykönyvekkel, s főleg az angol bűnügyi gyakorlatnak az öngyilkosságra vonatkozó kriminálizációjával. Valláserkölesi alapon az öngyilkosság büntetése szerinte teljesen indokolatlan, mert sem az ó-, sem az újszövetségben nem található meg annak tilalma, de még határozott rosszallása sem. Ezért a teológusok az öngyilkosság tilalmát saját filozófiai indokokra alapítják. Ezek azonban olyan gyenge lábon állnak, hogy azt, ami a bizonyítékok erejéből hiányzik, útalatuk kifejezésének erősségével, tehát ósárlással igyekeznek pótolni. Így azt halljuk, hogy az öngyilkosság a legnagyobb gyávaság, melyre az ember csak örültségében képes, vagy hogy az öngyilkosság „jogtalan”, holott — írja filozófusunk — senkinek semmire nincs olyan elvitathatatlan joga, mint saját személyére és életére. E felett legelőször is erkölcsi érzésünket engedjük dönteni és hasonlítsuk össze azt a hatást, amelyet az a hír okoz bennünk, hogy egyik ismerő-

²⁶ Ibidem, 350. l.

sünk büncselekményt, tehát gyilkosságot, esalást, lopást követett el, annak a hírnek a hatásával, hogy önként megvált az élettől. Míg az előbbi élénk rosszállást, legmagasabb fokú bosszúságot, annak megbüntetésére, vagy megtorlására irányuló felindulást vált ki, addig az utóbbi bánatot és részvétet fog ébreszteni. „Ha a büntető bíróság — vonja le következtetését — az öngyilkosságot üldözi, akkor azt nem teszi egyházilag igazolt alapon s a mellett határozottan neveléses, mert melyik büntetés tudja azt elrettenteni, aki a halált keresi? Ha pedig az öngyilkosság kísérletét büntetik, akkor azt az ügytelenséget sujtják, amely miatt az öngyilkosság meghiúsult.”³⁷

Schopenhauernek e fejtegetései külön érdekességet nyerne azon jogtörténeti látszögből, amikor az öngyilkosság az államok btk.-iben még büntetendő tényálladék volt s amikor még nagy harc folyt a két párt között, hogy az öngyilkosság továbbra is büncselekménynek tekintessék, vagy a büncselekmények sorából kiküszöböljessék. A haladó kör felfogása Schopenhauernek adott igazat.

Schopenhauernek büntetőjogi vonatkozású fejtegetései közül nem hagyhatjuk megemlítés nélkül az angol *jury*-ről vallott lesújtóan elítélő bírálatát sem. Szerinte az angol *jury* a büntetőbírók között a lehető legrosszabb, mert abban a tanult és gyakorlott büntetőbírák helyett, akik a büntetésekkel való foglalkozás mellett öszültek meg, szabó és kesztyűs komák foglalnak helyet, hogy a maguk esetlen, durva, járatlan, együgyű eszökkel a esalás és színlelés kúszált szövedékeiből az igazságot kihámozzák, miközben talán éppen a maguk szövetére vagy bőrére gondolva, haza vágyódnak. S az ilyen egyének, akiknek fogalma sincs a valószínűség és bizonyosság közti különbségről, törnek lándzsát mások élete felett. De sokan ezzel szemben — írja Schopenhauer — az ilyen bíróság pártatlanságát hangoztatják. Mintha bizony az emlegetett pártatlanságot nem tisztelesen jobban kellene féltetni a vádlott társadalmi állásához tartozóktól, mint tőle teljesen idegen, egészen más légkörben élő, elmozdíthatatlan s hivatali becsületüknek tudatában élő büntetőbíráktól. S tetejében éppen az állam feje elleni és a sajtó útján elkövetett vétségek felett tenni a *jury*t illetékessé, annyit jelent, mint kecskére bízni a káposztát.³⁸

A kontinens legújabb jogfejlődésének *jury*-ellenes

³⁷ Ueber den Selbstmord, 267—268. l.

³⁸ Zur Rechtslehre, 225. l.

irányzata e téren is a schopenhaueri fejtegetéseknek sok tekintetben helytálló voltát látszik igazolni.

Amint már említettük, Schopenhauert a büntetőjog problémái közül elsősorban is az emberi eselekedetek kialakítása, a motívum és a karakter viszonya és ezeknek alapján a felelősség kérdése foglalkoztatja. A eselekvés lélektani keletkezésének kérdése éppoly fontos helyet foglal el főmunkájának: *Die Welt als Wille und Vorstellung* rendszerében, mint amilyen előkelő hely jut: *Preisschrift ueber die Freiheit des menschlichen Willens* és *Ueber die Grundlage der Moral* című etikai munkáiban. De a kérdés mint verbéli filozófust állandóan kísérti egyéb tanulmányaiiban is.

Schopenhauer Kant után az intelligibilis és empirikus jellem között tesz különbséget, amely elhatárolást a kanti filozófia egyik halhatatlan érdemévé tünteti fel. E szerint pedig mindig az intelligibilis jellem, mint eredeti akarati aktus, mint időnkívüli, oszthatatlan *Ding an sich*, változhatatlan és így motívumok által nem befolyásolható; az empirikus jellem ellenben, mint az előbbinek időben és eselekvésmódban mutatkozó jelensége, a motívumok hatása alatt áll. Csak az empirikus jellem felvétele mellett lehet megérteni — írja Schopenhauer — a motívum szerepét az emberi eselekedetekben, csak ez lehet kielégítő magyarázati alapja a eselekedetnek. Kívülről az akaratra csak a motívumok által lehet hatni. De ezek az akaratot nem tudják megváltoztatni, csak a eselekvést irányítják. Így hivatkozik arra, hogy pl. a tanulás, a tökéletesbített ismeret befolyásolja azt, hogy valaki a kítűzött cél megvalósítását más utakon keresse; de már nincs ereje arra, hogy valaki egészen mást akarjon, mint amit eddig akart: *velle non discitur*, idézi Senecától átvett kedve jelszavát.

Igy jutott el a büntetőtörvény célkitűzéséhez. Szerinte a büntető-kódex semmi más, mint: „az összes lehetségesnek gondolt büncselekményeknek lehető tökéletes ellenmotívumjegyzéke”.³⁹ A törvények — írja — abból a helyes feltevésből indulnak ki, hogy az emberi akarat nem szabad, mert abban az esetben nem lehetne kormányozni, miért is minden lehető bünre vezető motívummal szemben a kiltásba helyezett büntetésekkel erősebb ellenmotívumokat állítanak szembe.⁴⁰ Így állítja be azután a büntetést az elrettentés egyoldalú célkitűzésébe, amint már fentebb lát-

³⁹ *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 342. l.

⁴⁰ *Freiheit des Willens*, 234. l.

tuk. A helyes büntetőjognak szerinte azon elvből kellene kiindulnia, hogy igazán ne az embert sújtsa, hanem a eslekményt. A mai büntetési rendszer ezzel szemben a eslekményt és a tettést is büntetni akarja, amikor javításra törekszik és ezzel a büntetés tulajdonképeni célját, a javítást háttérbe szorítja. De nagyon kétséges vállalkozás egy eszközzel két cél elérésére törekedni, különösen, ha e két cél ellentétes. A javítás u. i. jótett, a büntetés valami rossz. Éppen azért, mert az ember jelleme velünk született, változatlan, a szó igaz értelmében vett erkölcsi megjavításról itt sem beszélhetünk. Legfeljebb „legális” javulást engedélyez és nem morálisat. Majd a példa hatását elemezve, így szól: „az mindig mint egyéni motívum hat, azaz olyanfajta motívumok iránti fogékonyság feltétele mellett. De éppen azért, mivel valamely jellem ilyen vagy amolyan fajta motívumok iránt fogékony, e tekintetben a veleszületett moralitás a döntő. Mert hogyan volna különben lehetséges — írja egy másik helyen —, hogy az egyik embernek kiapadhatatlan jósága és a másiknak javíthatatlan, mélyen gyökerező rosszasa, Antonius, Titus, Hadrianus jelleme egyfelől, Callgula, Nero, Domitianus jelleme másfelől, kívülről keletkezett véletlen eshetőségek eredője lenne, avagy tisztán a tudás vagy műveltségé. De — kiált fel — Nero-nak nem éppen Seneca volt-e a tanítója!”

Éppen ebből a szempontból helyesli a korabeli amerikai büntető rendszert, amely nem vállalkozik arra, hogy az ember jellemét, szívét megjavítsa, hanem a fejét akarja rendbe szedni és megmutatni, hogy azok a célok, amelyek útján jelleménél fogva változatlanul törekszik, a becsatlenség eddig követett útján sokkal nehezebben és sokkal nagyobb fáradsággal és veszélyek között érhetők el, mint a becsület, a munka és mértékletesség útján.

Minden erénynek és bűnnek a esírója az ember veleszületett jellemében, az egész ember ezen igazi esírójában rejlik, hangsúlyozza. Ezért az állam feladata nem abban áll, hogy az emberi önzés ellen küzdjön, mert ez meddő vállalkozás, hanem csakis az önzés káros következményeivel szemben veheti fel a küzdelmet, ami a közösség jólétét fenyegeti. Így jut el, amint már az általános jogtani fejtegetések során láttuk, az államnak erre a prózai felfogására, hogy benne csupán „szájkosarat” lásson.

Schopenhauer tulajdonképen a lélektani kényszer elméletét követi. Csakhogy Feuerbach a büntetés alapját annak szükségességében keresi, Schopenhauer pedig annak

jogosságát hirdeti. De a sehopenhaueri büntetéstán lényeges szakítást jelent a kanti etika megtorló gondolatkörével, a „handle so, dass Du die Menschheit, sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden Anderen, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloss als Mittel brauchest” kategorikus imperatívusszal. Schopenhauer szerint a kanti fétel bármennyire is jóhangzású, alaposabb szemléletből öppoly kevéssé kielégítő, mint amily kevesetmondó és problematikus. Ezért van helye a halálbüntetésnek egy állam büntető rendszerében. Igaz ugyan — írja —, hogy ilyenkor a büntetést mint eszközt és nem mint személyt tekintik; de teljes joggal, mert az ilyen egyén az állam legfőbb célját, a közbiztonságot megzavarta és ezért a közbiztonság visszaállításáért életének, személyének most a törvény erejénél fogva eszközként kell feláldoztatnia.

Lehet-e a bűntevő alanyt eselekedetért felelőssé tenni, választhat-e a büntetőjog más célkitűzést a büntetés alkalmazásánál, mint az elrettentést, lehet-e a büntetett erkölcsi átalakításáról beszélni: ezek azok a kérdések, amelyek Schopenhauert, mint a legtöbb nagy gondolkozót megragadják és pihenni nem engedik.

Amikor Schopenhauer az empirikus jellemből indul ki és tisztán megállapítja a motívumi és a karakter lélektani kapcsolatát, tisztábban, mint ő előtte bárki, sajnálatosan elmulasztja, hogy a kínálkozó lehetőségeket kihasználja. Apriori leköti magát a jellem változhatatlanságának dogmája mellett és ezt az emberi eselekvések genetikájában, mint tovább nem elemezhető egységet tekinti. Nem érdeklődik a karakter keletkezési folyamata iránt sem. Már pedig csak így volnának induktíve megállapíthatók a karakter tulajdonságai, alkatelemei, amelyek együtt alkotják a fogalom lényegét. Vagyis, ha az emberi eselekmények mikénti keletkezésének lélektani folyamatát végigkísérte volna, akkor bizonyára más lett volna a karakterről adott meghatározása, és sokban más feleletet kapott volna a büntetőjog öt érdeklő sok fontos kérdésére is, akkor talán rájött volna arra, hogy a jellem nem valamilyen tovább elemezhetetlen lélektani jelenség, hanem nagyon is össze tett képlet.

Schopenhauer, aki egyébként oly bátran néz szembe a filozófia örök nagy kérdéseivel, önmagát megtagadón tér ki a felelősség kérdése elől. Itt érzi először, milyen zsákutcába került a jellem változhatatlanságáról hirdetett felfogásával. Ezt a beismerést ott teszi meg, ahol az akarat

szabadságára vonatkozó irodalmat ismerteti, nyíltan kijelentve, hogy mivel a felsorolt nagy szellemek hiába törekedtek a kérdést megoldani, be kell vallania, hogy az erkölcsi felelősség kérdésének megoldása az ő képességeit is felülmúlja.⁴¹

Schopenhauer egy helyen ezt a jellemző igét írja le: „Der Mensch muss sein eigenes Werk sein”.⁴² De hogyan lehet az ember a maga műve, ha nem ő maga alakítja ki? „Frei ist der Mensch in dem Masse, als er selbst der Täter seiner Taten ist” — írja Schopenhauer egyik kiváló tanítványa, a Mester tanítását továbbfejlesztve.⁴³ Valóban szabad, mert az ember nemesak passzív szemlélője egyénisége kialakulásának, hanem önmaga is tevékeny alakítója a saját jellemének.

Schopenhauer büntetőjogfilozófiájának bírálata.

Schopenhauer büntetőjogfilozófiája éppen úgy, mint politikája, nem annyira rendszertani kiépítésében, mint inkább részleteiben érdemel különös figyelmet.

Itt is érezhető ama gyengesége, amelyre már rámutattunk, hogy nem nőtt ki filozófiájának gyökeréből. De részleteiben itt is sok értéket rejteget magában. Ilyennek tartjuk különösen az emberi események keletkezésének mélyen járó lélektani vizsgálatát. A motiválás lélektani folyamatával, az emberi jellem és motívum viszonyával, a karakter fogalmával senki sem foglalkozott ő előtté ilyen alapvetően. Sajnos, hogy a büntetőjogtudomány oly kevésbé vesz orról tudomást.

Büntetőjogfilozófiájának fejtegetései során láttuk, hogy a jellem változhatatlanságának dogmája itt is éppúgy megkötö, mint politikájában. Éppen ezért büntetéstana szűk és egyoldalú. A Feuerbach-féle lélektani kényszer-elmélet foglya marad és nem veszi észre, hogy az államhatalomnak a büntettek különböző osztályaival szemben különböző célkitűzést kell választania. Fejtegetésének ismertetése során az egyes kérdésekben vallott felfogásaira megjegyzéseinket immár röviden megtettük. Ezeket összegezve, úgy látjuk, hogy büntetőjogfilozófiája, gyengesége dacára, több lehetőséget nyújt a továbbfejlesztésre, mint Hegel rendszere, amelyben a büntetés úgy helyezkedik el

⁴¹ Freiheit des Willens, 197. l.

⁴² Zur Ethik. (III—IV.) 587. l.

⁴³ Lipps: Ethische Grundfragen. 1899.

az absztrakt jog és jogtalanság szintézisében, mint a megsértett jogrend helyreállítója. Míg ő a bűncselekményben életjelenséget lát és ezért a büntettekkel szemben a büntetéssel reális célt kíván elérni, addig nagy ellenfele a büntetésben a jogtalanság fogalmának absztrakt perszónifikációját szemléli. Az idő múlása Schopenhauernek kedvez, mert a büntetőjogtudomány a meddő jogpozitivizmus korán immár túlkerült.

Éppen ezért nyugodtan mondhatjuk, hogy az a másfél század, mely Schopenhauer születésétől elválaszt, a nagy filozófust nem temette el, hanem sok tekintetben közelebb hozta és megértette velünk.